

Adrenalin

Inspiráló istenkép-variációk a teológián kívüli világból

VÁLÓCZY JÓZSEF

Abstract

This essay examines ideas of God outside of the official theological discourse, which, however, are no less inspiring concerning God's true nature as love and mercy. Over against theoretical concepts, these ideas comprise a wide set of propositional content, emotions, images, moods, etc. forming the basis of one's personalised faith in God. I argue that such ideas are often overlooked by the discipline of theology, while their importance is crucial for an accurate understanding of our relationship with God. Therefore, I present three test-cases from the field of literature, each of which communicates, in their own distinctive manner, a wealth of intuition concerning God's merciful love: Charles Péguy's God of solidarity, Aleksej Javlensky's God of redeeming suffering, and Hans Rath's 'imperfect' God. They may be read as offering much food for thought also for academic theology.

Keywords: *idea of God, concept of God, Charles Péguy, Aleksej Javlensky, Hans Rath.*

Kulcsszavak: *istenkép, istenfogalom, Charles Péguy, Alekszej Javlenszkij, Hans Rath.*

„...miközben sokaknak ma az unalom szinonimája, számomra Isten adrenalin” – Alessandro D’Avenia olasz író¹ fogalmazott így egy interjúban,² aki az elsődleges hivatásának tekintett középiskolai irodalomtanítás mellett először egy váratlan sikert aratott (magyarra is lefordított) ifjúsági regényével³ került a figyelem középpontjába. Jó kiállítású, szuggesztív előadó, negyvenes férfi, hitvalló katolikus, aki a kultúrára nevelés által állt elkötelezett elánnal az evangélium, az Isten országa ügyének szolgálatába. Nem ő volt az első szerző az életemben, aki eredeti, friss, a megszokott és megkopott (teológiai-egyházi) sémák állóvizét felkavaró módon tudta szavakba önteni keresztény hitét, Istenhez és Jézushoz fűződő viszonyának tartalmait, de talán az egyik legújabb impulzust jelentette, amely sokadszorra segített tudatosítani, mennyi el nem mesélt, ki nem bontott, fel nem fedezett, észre nem vett rétege, dimenziója, csatornája, végül is vakfoltja van az istenképünknek.

Az *istenkép* nyilvánvalóan elég tág fogalom, a pontos nyelvi, bibliai, filozófia- és teológiatörténeti dokumentációval alátámasztott definíció helyett a témám szempontjából elégségesnek tartom a szó köznapi-köznyelvi értelmének elfogadását: az *istenkép* összefoglal mindent, amit az intézményes egyháztól a teológusokon át az egyes hívő emberig Istenről gondolunk vagy mondunk; magában foglal tételeket, fogalmakat, képeket, hangokat, asszociációkat, hangulatokat, érzéseket. Ezek egy része egyáltalán nem jelenik meg sem hivatalosan, sem tételesen, mert nem is tudatos:⁴ talán éppen ezért fordulhat elő, hogy ha valaki szóba hozza, szóvá teszi őket, az kisebb-nagyobb meglepetést, zavart okozhat a hivatalos, tudatosan vállalt kommunikációban, még akkor is, ha egyébként azzal alapvetően összhangban van. Nem nehéz belátni,

VÁLÓCZY JÓZSEF római katolikus pap, teológus, filozófus, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára, az Angyalföldi Szent Mihály Plébánia papi közösségének tagja; valoczyjosef@gmail.com

¹ Alessandro D’Avenia 1977-ben született Palermóban, három regény és számos irodalmi témájú könyv szerzője, irodalomtanár egy milánói gimnáziumban. További információk elérhetők saját blogján: profduepuntozero.it [online, 2023. 10. 13.]

² ALESSANDRO D’AVENIA: *L’arte di essere fragili*, https://www.youtube.com/watch?v=dYr_aaqSM8U [online, 2023. 10. 11.]

³ ALESSANDRO D’AVENIA: *Bianca come il latte, rossa come il sangue*, Mondadori, Milano, 2010. Magyar kiadás: ALESSANDRO D’AVENIA: *Fehér, mint a tej, piros, mint a vér*, Európa, Budapest, 2011.

⁴ Az *istenfogalom* mindezen elemek reflektált, logikailag letisztázott, koherens, a lényeg megragadását célzó desztillátuma vagy szintézise, amely nyelvileg egy definícióban összefoglalható.

hogy az istenkép nem tudatos, nem tudatosított elemei jelentős mértékben megjelölik-meghatározzák az Istenről szóló nyilvános kommunikációt, az Istenről tett tételes kijelentések tartalmát vagy akár csak tónusát, azt a módot, ahogyan érintenek, tehát ezen a hatásösszefüggésen nagyban múlik az evangélium vonzó és hatékony képviselése.

Ezért is furcsa érzés azt konstatálni, hogy ez az összefüggés, tehát a szívében és fejében hordozott istenkép elemeinek, árnyalatainak hatása a teológus vagy a tanítóhivatal képviselője elgondolásaira és megszólalásaira alig vagy egyáltalán nem tematizáltatik sem egyházi tanítóhivatali megnyilatkozásokban, sem teológusi reflexiókban. Pedig az istenkép hatásának tudatos tárgyalása különösen fontos lenne olyan kérdések feldolgozásánál, amelyek kapcsán ennek a hatásnak kifejezetten nagy tétje van: az eszkatológia kardinális kérdéseivel vagy például az istenképiség kérdésével összefüggésben.

Igen tanulságos az istenképiség kérdésének sorsa. Amikor metafizikai vagy etikai diskurzusokban az embert azzal definiálják, amikor az ember egyedülálló méltóságát és felelősségét arra vezetik vissza, hogy ő „Isten képmása”, túlnyomórészt nem részletezik, milyen Istennek a képmása lenne, miközben hallgatólagosan feltételeznek egy bizonyos elképzelést Istenről. Persze vannak alapos dogmatikai (krisztológiai, szentháromságtani, kegyelemtani) traktátusaink, amelyek arányos, jó szemléletű elemzéseket készítenek a „keresztény Isten” jellemző, lényegi jegyeiről (is), és van viszonylag frisskeletű és átfogó tanítóhivatali megnyilatkozás a kezünkben, a Pápai Bibliikus Bizottság 2019-ben kiadott, a bibliai antropológiát körbejáró dokumentuma, amely külön fejezetben tárgyalja az ember istenképiségének kérdését, korrekten összegzi a „képére és hasonlatosságára” kifejezés nyelvi és tartalmi dekódolásának alakulását és állását⁵ – de sajnos könnyen elmarad a különböző diszciplínákban megfogalmazott belátások tudatos és szisztematikus összekapcsolása.⁶ A Pápai Bibliikus Bizottság írása természetesen nem a szisztematikus teológia műfajá-

⁵ PONTIFICIA COMMISSIONE BIBLICA: *Che cosa è l'uomo. Un itinerario di antropologia biblica*, Libreria Editrice Vaticana, Roma, 2019, 42–60. Magyar kiadás: PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: *Mi az ember? (Zsolt 8,5) A bibliai antropológia körképe*, Szent István Társulat, Budapest, 2021, 51–70.

⁶ Karl Rahner a skolasztikus teológiában talált és tett szóvá hasonló következetlenséget: „Először beszél a háromszemélyű egy Istenről (De Deo uno et trino), magasztalja változatlanságát, létének végtelen teljességét, amelyet örökkön-örökké birtokol, magasztalja Isten *actus purus*át, de ebben a fejezetben nem gondol arra, hogy később, a 'Krisztus, az Isten Igéje' és a 'Krisztus, az ember' című fejezetben azt kell majd mondania: 'és az Ige testté lett'.” KARL RAHNER: *A hit alapjai*, Szent István Társulat, Budapest, 1983, 239 (kiemelés az eredetiben).

hoz tartozik. Istent mintaként, pozitív módon közelíti meg, mint az élet szerzőjét és az élőkről gondoskodót, az igazságos és méltányos (irgalmas) hatalomgyakorlás bölcs művészetét és forrását ábrázolja. Ugyanakkor nem reflektál arra a problémára, hogy a bibliai (jelesül ószövetségi) istenkép nem minden egyes vonását ajánlatos átvinni az emberre (mert nem lehetséges átvinni az újszövetségi Istenre sem)⁷ – és ezzel mintha hallgatólagosan nyitva hagyna egy kiskaput az istenképesség-kategória reflektálatlan használatának.

A jelen írásnak nem célja ennek a még elvégzendő szisztematikus reflexiónak a vállalása, nem célja annak bemutatása, hogyan lehetne és kellene mondjuk a krisztológiai diskurzus istenképelemeit tudatosan, következetesen alkalmazni az eszkatológiában. Nem célja az sem, hogy az istenképnek a mélylélektan értelmében vett tudattalan, a pszichológia módszereivel felszínre hozható darbjait számba vegye; ennek a vállalkozásnak megvan Viktor Frankl úttörő munkája után a maga szakirodalma.⁸ Ehelyett – a kérdéskör jelentőségét nyomatékosító bevezetés után – szeretném három (20. századi, illetve kortárs) szerző (művész) „alternatív” istenképét bemutatni. Talán véletlen, talán nem, úgy tűnik, Istenről való gondolkodásuk egy közös irányba mutat, és a dogmák teológustól elvárható alaposággal szerzett ismeretén nevelődött *sensus fidei* nem idegenkedik és nem igyekszik eltéríteni ettől az iránytól. Bemutatásuk célja mégsem egy konkrét teológiai irányzat vagy szemléletmód sulykolása, támogatása, hanem az istenkép témája iránti érzékenység, a téma kezelésében a tudatosság növelése.

I. CHARLES PÉGUJ: A SZOLIDÁRIS ISTEN KÉPE

Charles Péguj (1873–1914) alakjával Hans Urs von Balthasar közvetítésével találkoztam, aki a *Herrlichkeit (A dicsőség felfénylése)* második kötetében dol-

⁷ Bibliikus teológus létére ilyenfajta szisztematikus reflexiót kísérelt meg, és az ószövetségi istenkép újszövetségi szemmel nézve idegennek tűnő elemeit véleményem szerint meggyőzően integrálta tanulmányában NORBERT LOHFINK: Az ószövetség erőszakos Istene és egy erőszak nélküli társadalom vágya René Girard munkássága fényében, *Mérleg* 1 (1989) 34–49.

⁸ „Tehát a tudattalan Isten fogalmán nem azt értjük, hogy Isten önmagában, önmagát illetően tudattalan; hanem azt, hogy Isten számunkra olykor nem tudatos, hozzá fűződő kapcsolatunk tudattalan, azaz elfojtott lehet, és így előttünk rejtve maradhat”, in VIKTOR FRANKL: *A tudattalan Isten*, Ursus Libris, Budapest, 2018, 57–58.

gozza föl a francia költő művét,⁹ bebarangolva életének és belső fejlődésének útjait.

A család, a haza, a származás meghatározó tapasztalatai jelentik minden erő forrását – talán ennek tudata táplálta Péguyben egy olyan teológia keresését, vágyát, amely „a valósággal való közvetlen intuitív kapcsolatra” épül,¹⁰ amely az ember konkrét létezését érinti. Jézus művét Péguy szerint egy „a világ felé irányuló végtelen mozdulat” jellemezte: „Minden a megtestesülésen múlik, a testet öltésen, a húsba oltódáson”¹¹ – ugyanez a mozdulat indítja Péguyt arra, hogy életének középpontjává tegye az emberek sorsát. Az a hitfelfogás, amely lehetségesnek tartja, hogy az emberiségnek akár csak egyetlen tagja örökre elkárhozik, sőt lehetségesnek tartja, hogy az üdvözültek örök boldogságukban az elkárhozottat nem hiányolják,¹² ez a hitfelfogás az ő szemében ignorálja az egyetemes emberiség radikális összetartozását, vagyis félreismeri magát az embert.¹³

Hogy mit jelent a szolidaritás, az először is Jeanne d’Arc életében lesz világos számára, akinek az alakját saját életprogramja megtestesüléseként értelmezi. Jeanne d’Arc szolidaritása nemcsak abban fejeződik ki, hogy „a világ terében teszi meg azt, ami lelki”,¹⁴ hanem abban is, hogy a népe képviselőjeként való küldetése tudatában cselekszik. Első megközelítésben Péguy számára a szolidaritás „az elkárhozott, kizárt testvérekkel szemben tanúsított teljes (egészen a pokol belső megtapasztalásáig feszülő) elköteleződés”,¹⁵ amely a szeretett

⁹ HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése. Teológiai esztétika II. Teológiai stílusok 2. rész Laikusok*, Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2005. (ford. Görföl Tibor)

¹⁰ „Akiknél nem játszik szerepet ez a közvetítés, azoknál Jézus már nem népéből és ősei sorából lép elő, hanem, ahogyan a gnosztikusok vélték, a mennyből száll alá.” In HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 810.

¹¹ CHARLES PÉGUÝ: *Oeuvres en prose 1909-1914*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 838.

¹² „Az a vallás, amely már beletörődött abba, hogy egyes testvéreit mindörökre elveszíti, úgy, hogy azok nem fognak örök hiányérzetet kelteni benne: az ilyen vallás az egyéni üdvösség pártján áll, s ezért alapvetően burzsoá és kapitalista.” In HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 784.

¹³ „...az ma napjainkban teljesen bizonyos, hogy a legtöbb komoly katolikusknál az örök pokolbeli büntetések hite, melyet az egyház előír, a legkomolyabb ok a szakításra.” In CHARLES PÉGUÝ: *Oeuvres en prose 1898-1908*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 821.

¹⁴ Uo., 783.

¹⁵ Uo., 811.

személyek elvesztését mintegy „lelkébe metszett örök űrként”¹⁶ hordozza. A szolidaritás forrása azonban már ebben az első lépésben sem pusztán mások sorsának önkéntes felvétele, hanem a bűn mindenkiben közös, mindenkivel megosztott tudata. Ez a szolidaritás kizárja a kispolgári üdvegoizmust:

„Nem úgy kell megmentenünk a lelkünket, ahogyan egy kincset mentenénk meg. Úgy kell megmentenünk, ahogyan egy kincset elveszítünk. Úgy, hogy túladdunk rajta. Együttes erővel kell megmentenünk magunkat. Közösen kell megérkeznünk a Jóistenhez. Mert mit is szólna ahhoz, ha a többiek nélkül érkeznenék meg hozzá, térnénk meg házába?”¹⁷

A szocialista utópiában való csalódás után, amely szintén nem tudta feloldani ennek a világnak a radikális nyomorúságát, reménytelenségét, Péguy figyelme „a földi nyomorúság immanens pokla”¹⁸ felé fordult. A szegénység iránti érzékenységet, az „elhívást a szegénységre, sőt a nyomorúságra”¹⁹ mindig is érezte, majd visszatérve az egyházba fölfedezte Jézus szenvedését, amelyben ő, az Isten osztozik az ember sorsában, az emberi élet nyomorúságában, hiábavalóságában, és az elhagyatottság és a halál félelmét átéli. Péguy megérti, hogy „az egész világ [Jézus szenvedésének] ezen eseményén nyugszik”,²⁰ hogy „a világon a boldogulás mindig a szerencsétlenségen alapul”.²¹ Megérti, hogy „a remény titkának kapuja [...] közvetlenül Isten szívére nyílik.”²²

Az emberi remény alapja Isten: de egy olyan Isten, akit többé nem uralkodóként kell látni és elképzelni, akinek az ember félelemmel teli tisztelettel tartozik, hanem aki az ember szeretete kedvéért önmaga rábizásának, sőt önmaga kiszolgáltatásának kockázatát magára vállalta:

„Aki szeret, az szeretetével függővé válik attól, szolgálja lesz annak, akit szeret. Ez az az állapot, gyermekem, amelybe irántunk való szeretetével Isten behelyezke-

¹⁶ Uo., 814.

¹⁷ CHARLES PÉGUY: *Le mystère de la Charité de Jeanne d'Arc*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 818.

¹⁸ Uo., 820.

¹⁹ CHARLES PÉGUY: *Oeuvres en prose 1909-1904*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 826.

²⁰ Uo., 831.

²¹ Uo., 832.

²² Uo., 838.

dett.”²³ „Nem oldja meg a helyzetet valamiféle ’örök tudás’, amely meghaladja és kikapcsolja a bizalom aktusának kockázatát, nem segít az örök ’hatalom’, amely megszüntetné az erőtlenné válással vállalt kockázatot, vagy gyerekjátékká fokozná le a bátorság aktusát, itt, Isten szívében, csak a reménynek van helye.”²⁴ „Isten tudta, mi az, félni attól, hogy ítéletet kell hoznia.” „Mi az, félni attól, hogy a bárány nem keríthető elő többé. Tudta, mi a bizonytalanság.”²⁵

Persze ez nem szisztematikus teológiai kidolgozás, nem is lép föl azzal az igény-nyel, hogy mindent érvényes érvekkel alátámasszon. Ez csak egy profetikus ember intuíciója, akit az érzékenysége, a megszenvedett személyes sorsa képesé tett arra, hogy az emberi remény hétköznapi tapasztalata mögött meglássa az igazi alapot, Isten reményét, és Istenről való elképzelését ezen alapról kiindulva újrafogalmazza.²⁶

„Ha ketten hiányoznak egymásnak, akkor párban hiányoznak egymásnak. Az ember bűne magában Istenben ébreszt hiányt. Ha az ember nem találja meg Istent, Isten nem találja meg az embert.”²⁷ Az eszkatológiai kérdésre adott válaszként ezek a szavak igen vakmerően csengenek. Más szövegekből viszont világos, hogy nem felelőtlenégről van itt szó. Péguy is kihívásként, küldetés-ként értelmezi az Istennel való találkozást: így még komolyabb, mintha csak Isten büntető igazságossága lenne a motiváció.

„És ezért rajtunk múlik, hogy a remény ne csaljon meg a világban. Rajtunk múlik (mennyre nevétséges!), hogy a Teremtő ne legyen megfosztva teremtésétől.”

²³ CHARLES PÉGUY: *Oeuvres poétiques complètes*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 869.

²⁴ Uo., 867.

²⁵ CHARLES PÉGUY: *Oeuvres poétiques complètes*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 868.

²⁶ „A rossz napokat, amelyek úgy hullanak alá, mint valami szünet nélkül szitáló szürke eső. Úgy isszák őket magukba, mint a jó lotharingiai talaj, és rögtön folyóvizet, fűgét, tiszta, édes vizet hoznak létre belőlük. Ez az, ami bámulattal tölt el, mondja Isten; és engem aztán nem könnyű meglepni.” in CHARLES PÉGUY: *Oeuvres poétiques complètes*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 866.

²⁷ CHARLES PÉGUY: *Oeuvres en prose 1909-1914*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 838.

„Bízunk kell Istenben annyira, hogy belé helyezzük reményünket. [...] Bízunk kell Istenben, elvégre ő kellőképpen bízott bennünk.”²⁸

Hogy „légüres térben” lehetne-e másképp, nem tudom, de jelen világunkban, úgy tűnik, a szolidáris Isten képét csak igen merész, már-már megbotránkoztató mondatok tudják hiteles erővel megeleveníteni. Péguy szövegei szépen példázzák, hogy erre a „teológiai” merészségre az el nem szabotált valódi élet képesítheti az embert.

2. ALEKSZEJ JAVLENSZKIJ: A MEGVÁLTÓ SZENVEDÉS ISTENÉNEK KÉPE

Alekszej Javlenszkij (1864–1941) orosz festő alakjával még diákként találkoztam, egy lelkigyakorlaton szemléltőtünk-elmélkedtünk *Große Meditation Karfreitag* (*Nagypénteki Nagy Meditáció*) című, 1937-ben készült festményétől inspirálva,²⁹ aztán alkalmam volt a festő több más alkotását megtekinteni a müncheni Lenbachhaus múzeumban.³⁰

A *Große Meditation Karfreitag* című festmény nonfiguratív Krisztus-ábrázolás. Egyszerre fedezhetők fel benne az ortodox kereszt három vízszintes „gerendája” és egy arc vonásai, a homlok, a szemek, az orr, a száj. A festmény színei közül a gerendák feketéje a halálra és a gyászra, a háttér vöröse a szenvedésre utalnak. A kettős értelem abszolút tudatos. Egyfelől rendkívül vonzózták, érdekelték Javlenszkijt az arcok (közel ezer képe ábrázol arcokat): a müncheni múzeumban szinte csak arcábrázolások láthatók, amelyek az idő (a festő életideje) előrehaladtával egyre kevésbé realiztikusak, egyre inkább elnagyoltak, nyersek, vázlatosak, absztraktak, „minimalisták” lettek, néhány kései festmény kifejezetten a *Große Meditation Karfreitag* előtanulmányának tekinthető. Másfelől ez az egyszerűsödés és nyersesség (a festményen, amely eleve nem nagy, szabad szemmel láthatók a durva ecsettel felvitt festéksávok) legalábbis nem kizárólag stilisztikai érlelődés, letisztulás gyümölcse, hanem a festő egyre inkább elhatalmasodó betegségének (ízületi gyulladásának) keserű követke-

²⁸ CHARLES PÉGUY: *Oeuvres poétiques complètes*, idézi HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése*, i. m., 868.

²⁹ Javlenszkij bemutatásánál Detlef Stäps, a felidézett lelkigyakorlatos elmélkedést tartó német pap művére támaszkodom: DETLEF STÄPS: *Das menschliche Antlitz Gottes. Bilder von Christus*, Echter, Würzburg, 1992, 53–56. (A szövegből a továbbiakban saját fordításban idézek – a szerző).

³⁰ A *Große Meditation Karfreitag* a svájci Locarnóban, egy magángyűjteményben található.

ménye, szenvedésének megrendítő dokumentuma. Egy 1936-ból való, élettársához, Emmy Scheyerhez szóló levélben így vall betegségéről és hitéről:

„A magam számára dolgozom, csak magamnak és Istenemnek. A könyökeim nagyon fájnak eközben. Gyakran elájulok a fájdalomtól. De a munkám az imádságom, egy szenvedélyes, színekkel elmondott imádság. Szenvedek, sokat kell dolgoznom, és meg is teszem. Isten tudja, meddig tudom még tartani az ecsetet. Ó, Istenem! Extázisban dolgozom és könnyekkel a szememben, és egészen addig dolgozom, amíg besötétedik. Akkor kimerült vagyok, és mozdulatlanul ülök, félig ájultan és rettenetes fájdalmakkal a kezeimben, ó Istenem, ó Istenem: ülök, és a sötét beborít engem, és fekete gondolatok közelítenek. Fényt! Fényt!”³¹

Ez a modernkori ikon azonban nemcsak a nagypéntek hangulatát eleveníti meg: a szélein megjelenik valami fehér fénylés, amely tartózkodóan, de félreérthetetlenül megjelöli a képet:

„A sötétet nem önti el vakítón a fény; a szenvedés hozzátartozik az emberi élethez, és nem lehet egyszerűen kifesteni belőle. De felmutat valami reményt, amely a legmélyebb értelemben keresztényi: Jézus halála és feltámadása óta a sötét nem tartja kezében az embert; a fényé az utolsó szó.”³²

Javlenszkij személyes szenvedése, ahogyan az idézett levélrészlet tanúsíthatja, megváltott, az istenhite és -szeretete által integrált szenvedés: ezért szólhat szinte eszköztelen egyszerűséggel Jézus szenvedéséről – és a megváltásról is.

3. HANS RATH: A „TÖKÉLETLEN” ISTEN KÉPE

Hans Rath (1965–) kortárs német író³³ (bár nem ismert privát keresztény hitvalló megnyilatkozása) több regényt is szentelt az istenkérdésnek: a sorozat első darabja az *Und Gott sprach: Wir müssen reden!* című, amely 2012-ben

³¹ Vö. DETLEF STÄPS: *Das menschliche Antlitz Gottes*, i. m., 56.

³² Uo.

³³ Rath filozófiát, germanisztikát és pszichológiát tanult, hosszú ideig különböző folyóiratoknál dolgozott, majd kb. tíz éve szabadúszó író, regényei mellett filmforgatókönyveket is írt, részben Edgar Rai állandó szerzőtársával.

jelent meg először³⁴ (magyar kiadásának címe, a *Kell egy pszichológus, mondta Isten* sajnos nem érzékeli a bibliai szófordulatot, különben így kezdődne: *És Isten szólt...*).³⁵

A regény Jacob Jacobi pszichológus egyes szám első személyű elbeszélése arról, hogyan találkozott *véletlenül gondviselészerűen* Istennel. Abel Baumann, a vigasztalhatatlan cirkuszi artista először magát istennek kiadó tucatbolondnak tűnik, aki azonban idővel több megbízható bizonyítékot szolgáltat valódi isteni hatalmáról (ezek a teodiceából ismert érvek, csodák, amelyek például igazolják, hogy ura a térnek és az időnek). Mégis egy pszichológushoz fordul segítségért: attól szenved, hogy a látványosságként előidézhető jeleken túl valójában mégsem uralja a világot, a világ nem vesz róla tudomást, tagadhatatlanul úgy működik, mintha ő nem is létezne... Miközben kísérletképpen vállalja a kezelését, a pszichológus beavatást nyer a bohóc átlagos szakmai és családi életébe, kezd közösséget érezni esendőségével, megszereti, de ami a legfontosabb, egyre inkább hisz ennek a tragikus figurának az istenségében: „Annakidején Abelt egy mentálisan zavart cirkuszi bohócnak tartottam. Ma már hiszem: Istennel találkoztam.”³⁶ „...nem számít [...] hogy feje tetejére állította az életemet. Ennél több nem is várható el Istentől.”³⁷

Amikor aztán ez a felismert Isten kilép az életéből, igen szép, a regény keretét szétfeszítő mondatokban foglalja össze, amit átélt: „Ha mindenáron egy tökéletes Istenben akar hinni, hát tegyen így [...] Tényleg egy kicsit túl nagy elvárás, hogy egy hibákat elkövető Istenben higgyen.”³⁸ „Hittem ebben a csodában, mert megértettem, hogy a világnak szüksége van egy Istenre. [...] Még akkor is, ha ez az Isten olyan tökéletlen, hogy alig lehet megkülönböztetni egy egyes cirkuszi artistától.”³⁹

Remélhetőleg ez a rövid, vázlagszerű bemutatás is rá tudott hangolni a regény üzenetére. Az esetlen, önbizalomhiányos bohóc képe megidézheti Lázár Ervin Nuuszi Kuuszijának, a csak félig varázsolni tudó varázslónak a tragi-

³⁴ HANS RATH: *Und Gott sprach: Wir müssen reden!*, Rohwolt Verlag, Reinbek bei Hamburg, 2015. Az idézetek ebből a német kiadásból származnak. (*A szövegből a továbbiakban saját fordításban idézek – a szerző.*)

³⁵ HANS RATH: *Kell egy pszichológus, mondta Isten*, Animus, Budapest, 2016.

³⁶ Uo., 245.

³⁷ Uo., 246.

³⁸ Uo., 240.

³⁹ Uo., 242.

kumát⁴⁰ – de ami fontosabb: ezek a vakmerő, talán megütköztető, de mégis váratlan tisztasággal csengő mondatok állhatnak a kortárs kenózisteológia legszebb lapjain is. Elmar Salmann bencés teológus hasonlóan kihívó módon igyekszik átérezhetővé tenni az önmagát már a teremtésben kiszolgáltató Isten misztériumát:

„Ez az Isten választás tárgyává teszi magát, rejtőzködővé, többé nem felismerhetővé [...] A világ egész változó, elbűvölő és visszataszító ambivalenciája erre a törekeny helyzetre épül [...], amelyet a kígyó, ez a zseniális első teológiaprofesszor annyira kihasznál: a világ ajándék, becsapás, csapda, fogság, édenkert, próbakő, nevetséges szigetecske, börtön, egy végtelen óceán felszínén úszó hajó, ki tudja? Annyi idő, egy egész élet kell a fölfedezéséhez, eldöntéséhez. [...] A választás tárgya felől nézve, úgy tűnik, a Sátán és Isten könnyen összetéveszthetők.”⁴¹

EPILÓGUS

„Az első filozófiaórán olyan meggyőzően beszéltél arról, hogy a filozófia nemcsak kockafejű szobatudósok kedvtelése, nemcsak felesleges és feleslegesen elvont frázisok gyűjteménye, hogy elhittem, hogy tényleg a valóságos életről szól. Aztán a második órán [amikor beléptünk a száraz konkrétumok világába] kiderült, hogy mégsem...” – egy korábbi kedves diákom tartalmában igen kritikus megnyilatkozását megszelídítette ugyan a baráti hangvétel és a finom irónia, de éleslátása és legitimitása aligha vitatható. A klasszikus, többek között Platónnak is tulajdonított szentencia, „filozofálni annyit jelent, mint megtanulni meghalni”, egyszerűen és világosan kifejezi minden, a filozófia minősítésre igényt tartó és méltó filozofálás valódi és egyetlen érvényes tétjét. Kant metafizikakritikája szerint a természettudományok sikerességével szemben a metafizika „sikertelenségének” oka, hogy állításai „ingyenesnek” tűnnek, nem „ellenőrizhetők”. Ez a kritika tükröt tart, szembesíti a nem valódi, de a valódi filozófust is azzal, mennyire törekeny a vállalkozása, mennyire megkísértheti,

⁴⁰ LÁZÁR ERVIN: *Bab Berci együtt sír Nuuszi Kuuszival*, in Lázár Ervin: *Bab Berci kalandjai*, Osiris, Budapest, 1997, 62–69.

⁴¹ ELMAR SALMANN: *Contro Severino*, Edizioni Piemme, Casale Monferrato, 1996, 263–265, 268. (A szövegből saját fordításban idézek – a szerző.).

hogy kitettségének vállalása és „a fogalom mégis-megfeszítése” elől a végtelenített és belterjes táblázatgyártás verejtékes semmit-tevésébe temetkezzen.

A jelen írás szeretett volna nem engedni ennek a kísértésnek, vállalva az esetlegességet, vállalva azt, hogy a három kiválasztott szerző bemutatása a személyük, illetve a róluk elért és feldolgozott források igencsak különböző volta miatt is eklektikusra, kevéssé feszesre sikerül majd.

Ösztönösen pozitív példákat választottam: a személyes sors és az Istenről való beszéd összefüggését lehet(ett volna) érzékeltetni negatív (karikaturisztikus, groteszk vagy bántóan nyers) megnyilatkozásokkal is, de talán jobban esik, ha ugyanerre az összefüggésre szimpatikus szerzők szívet melengető szavai, látomásai vezetnek rá. És tudatosan művészek érzékenységét hívtam segítségül, akiket – áldott tudatlanságukban – nem feszélyez a cizellált normativitásnak való engedelmség fegyelme, és akik – illetén szabadságukban – csodálatos módon mégis a minden egyéb normativitást megalapozó evangélium szívébe, egy önmagát az ember szeretetéért kockára tevő, az emiatt kikerülhetetlen szenvedést, a vereség igen nehezen kimagyarázható látszatát pózoktól mentes becsületességgel felvállaló Isten, egy *alázatos Isten* tisztaszobájába terelnek.